

พระไตรลักษณ์

บรรยายโดย

พระอาจารย์ ดร.วิทย์สันตะ อภิธรรมภาณ

ธัมมมาจารย์ อัครมหาบัณฑิต ญาณานาจารย์

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

วิมลวิทย์สันตะ อภิธรรมาราม จ.ชลบุรี

พระไตรลักษณ์

บรรยายโดย

พระอาจารย์ ดร.ภัทท์นิตะ อาสภมหาเถระ

ธัมมาจริยะ อัครมหาภิกษุญาณจริยะ

วัดภัทท์นิตะ อสภาราม จ.ชลบุรี

บรรยาย ณ พระอุโบสถ

วัดมหาธาตุฯ พระนคร

วันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕

การเจริญกรรมฐาน มีอยู่ ๒ ประการ คือ การ
เจริญสมถกรรมฐานประการหนึ่ง และการ
เจริญวิปัสสนากรรมฐาน อีกประการหนึ่ง

การเจริญสมถกรรมฐาน นั้น มีการเจริญกัน
แม้ในสมัยที่พระพุทธศาสนายังไม่ได้อุบัติขึ้นใน
โลก แต่เมื่อถึงสมัยที่พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นใน
โลกแล้ว การเจริญสมถกรรมฐานก็หย่อนความ
นิยมลง ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อบุคคลทั้งหลายได้รู้จัก
คุณค่าของการเจริญวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ก็
ได้หันมาเจริญวิปัสสนากรรมฐานกันเป็นส่วนมาก

แท้จริง การเจริญสมถกรรมฐานก็นับว่าเป็น
ภาวนามยกุศลอันประเสริฐอยู่ประการหนึ่ง แต่

ไม่มีคุณภาพเป็นพิเศษเท่าเทียมกับการการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพราะการเจริญสมถกรรมฐานนี้ย่อมมีอยู่ทั้งสมัยนอกพุทธกาลและในพุทธกาล ซึ่งบรรดาบุคคลผู้ใส่ใจทั้งหลายอาจเจริญได้เสมอ

เราท่านทั้งหลายก็ได้เคยเจริญสมถกรรมฐานกันมาด้วยแล้วทุกท่าน ถึงแม้บางท่านจะไม่เคยเจริญในปัจจุบันชาตินี้ แต่ในอดีตชาติย่อมเคยเจริญมาด้วยกันแล้วทั้งสิ้น และได้เคยเจริญกันมาจนนับครั้งไม่ถ้วนแล้วด้วย นี่ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง อานิสงส์ของการเจริญสมถกรรมฐานนี้จะได้ผลอย่างมากเพียงไปเกิดใน

พรหมโลก ภูมิใดภูมิหนึ่งตามกำลังที่ตนได้ปฏิบัติ
ได้ เมื่อสิ้นอนิสงส์ของกุศลนั้นแล้ว ก็ต้องกลับมา
เกิดในกามสุคติภูมิ และต่อจากนั้นก็อาจไปเกิดใน
ภูมิใดๆ ตลอดลงไปจนถึงอบายภูมิก็ได้ แล้วแต่
กรรมที่แต่ละบุคคลได้กระทำไว้

จึงเป็นอันเห็นได้ว่า การเจริญสมถกรรมฐาน
นั้นไม่สามารถจะนำสัตว์ให้พ้นไปจาก
สังสารวัฏฏทุกข์ได้อย่างจริงจังประการใด ต่าง
กับการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพราะการเจริญ
วิปัสสนากรรมฐานนั้น จะมีได้แต่ในสมัยพุทธกาล
เท่านั้น สมัยนอกพุทธกาลไม่อาจมีขึ้นได้ ทั้งนี้
เพราะว่าการเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น จะ

บังเกิดมีขึ้นได้ก็โดยเฉพาะพระสัมพันธัญญาณ
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะเท่านั้น
ฉะนั้นตราบใดที่ยังไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติ
ขึ้นในโลก การเจริญวิปัสสนากรรมฐานก็ย่อมมี
ขึ้นไม่ได้

บุคคลใดๆ แม้จะมีความใฝ่ใจในการปฏิบัติ
วิปัสสนากรรมฐานอยู่ หากในสมัยพุทธกาลไม่ได้
เกิดในภูมิประเทศอันเหมาะสมแล้ว ก็ไม่มีโอกาส
จะได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานได้ เป็นอันเกิดมา
เสียเวลาเปล่าไปชาติหนึ่ง การเกิดมาเสียเวลา
เปล่าดังกล่าวนี้ของแต่ละบุคคลนั้นมีปริมาณ
มากมายเหลือที่จะคณาด้วยการเจริญวิปัสสนา

กรรมฐานเป็นภาวนามยกุลอันมีอยู่เฉพาะกาล
ดังนี้ จึงนับว่าเป็นคุณภาพพิเศษประการหนึ่ง อีก
ประการหนึ่ง อานิสงส์ของการเจริญวิปัสสนา
กรรมฐานสามารถนำบุคคลผู้เจริญให้พ้นไป
จากสังสารวัฏฏ์ทุกข์ได้อย่างจริงจัง ผู้ใดปฏิบัติ
จนถึงมรรคผลเกิดแก่ตนขึ้นแล้ว ย่อมตัดภพชาติ
ให้น้อยลงอย่างมากจะเหลืออีกเพียง ๗ ชาติ และ
ถ้าสามารถเจริญอรหัตตมัคคอรหัตตผลจิต
เกิดขึ้นแล้ว ย่อมตัดภพชาติให้สิ้นไปไม่มีเหลือ ไม่
จำต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป การเจริญ
วิปัสสนากรรมฐานนี้จึงนับว่ามีคุณภาพเป็นพิเศษ
อีกประการหนึ่ง ซึ่งเราท่านทั้งหลายยังไม่เคยได้

เจริญวิปัสสนากรรมฐานกันมาแต่ก่อน หรือจะได้
เคยเจริญกันมาบ้างก็แต่เพียงเล็กน้อย ยังไม่ถึง
ขนาดที่มรรคผลเกิดขึ้นแก่ตนจึงยังไม่พ้นไปจาก
สังสารวัฏฏทุกข์

การที่กล่าวว่าเราท่านทั้งหลายเคยเจริญสม
ถกรรมฐานกันมาแต่อดีตชาติมากมายหนักหนา
จนนับครั้งไม่ถ้วนนั้น ก็โดยอาศัยหลักฐานอันเป็น
พุทธวจนะตรัสเทศนาไว้ว่า มหากัปป์คือโลกที่เรา
อาศัยอยู่นี้ ได้ถูกทำลายด้วยไฟ ด้วยน้ำ ด้วยลม
มามากมายจนไม่สามารถจะนับจะประมาณได้ว่า
เป็นจำนวนกี่ครั้งกี่หน เมื่อโลกจะถูกทำลายแต่
ละครั้งนั้น บรรดาสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในโลก

ก็ต้องไปเกิดในพรหมภูมิด้วยกันทั้งสิ้น และการที่
สัตว์จะไปเกิดในพรหมภูมิได้ก็ต้องอาศัย
อานิสงส์ของฌาน ฉะนั้นจึงเป็นข้อพิสูจน์ให้เห็น
ว่าเราท่านทั้งหลายนี้ได้เคยปฏิบัติสมถกรรมฐาน
กันมาจนถึงได้ฌานนั้น มากมายหลายชาติจนไม่
สามารถจะนับจะประมาณได้เช่นกัน

เหตุที่เราท่านทั้งหลายได้เจริญสมถกรรมฐาน
จนถึงได้ฌานและได้ไปเกิดในพรหมภูมินั้นก็คือ
ก่อนที่โลกจะถูกทำลายแต่ละครั้งย้อนถอยหลัง
ไปประมาณ ๑ แสนปี มีเทพยดาองค์หนึ่งมีนาม
ว่า โลกพยุหะ ได้มาประกาศก้องไปทั่วท้อง
จักรวาลเพื่อให้ปวงสัตว์ทั้งหลายได้สำนึกตนว่า

อีก ๑ แสนปีโลกนี้จะถึงซึ่งความพิनाศ และ
เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายได้พ้นไปจากโลกนี้ ก่อนที่โลก
จะถูกทำลายจึงเชิญชวนให้บรรดาสัตว์ทั้งหลาย
ได้เจริญพรหมวิหารธรรม ๔ ประการคือ เมตตา
กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เมื่อโลกพยุหเทพเจ้า
ได้ประกาศไปเช่นนี้แล้ว สัตว์ทั้งหลายก็รู้สึก
ตระหนกตกใจ ต่างก็ละซึ่งอกุศลกรรมที่ตน
กระทำอยู่โดยฉับพลัน และหันมาเจริญพรหม
วิหารธรรมกันทันที เมื่อสัตว์ทั้งหลายได้ละ
อกุศลกรรมและมั่นอยู่ในพรหมวิหารธรรมโดยทั่ว
กันเช่นนี้ อปราปริยเวทนิยกรรณ ฝ่ายกุศลก็มี
โอกาสสนับสนุน จนกระทำให้สัตว์ทั้งหลาย

สามารถเจริญสมถกรรมฐาน จนได้บรรลุฌาน
อันมีอานิสงส์ให้สัตว์ทั้งหลายได้ไปบังเกิดใน
พรหมภูมิโดยทั่วกัน ดังที่สารกหลักฐานกล่าวไว้
ในวิสุทธิมรรคอรุทธกถาว่า **อปราปรียเวท นิ
ยกम्म รวิโต สัสาเรสัสรนโต นาม นตถิ** ซึ่งแปล
เป็นใจความว่า ไม่มีสัตว์ใดเลยที่พ้นไปจากอปรา
ปรียเวทนิยกรรม

อันการที่สัตว์ทั้งหลายจะได้บังเกิดในพรหม
ภูมินั้น ย่อมแล้วแต่ความสามารถในการเจริญสม
ถกรรมฐานของตนๆ แต่อย่างน้อยที่สุดก็ต้อง
พ้นไปจากเขตการทำลายของโลก คือถ้าสมัยใด
โลกถูกทำลายด้วยไฟ ก็ทำลายถึงปฐมฌานภูมิ

สมัยนั้นสัตว์ทั้งหลายจะต้องเจริญสมถ-กรรมฐาน
ให้ได้ผลถึงทุติยฌานกุศลเพื่อไปบังเกิดในทุติย
ฌานภูมิ สมัยใดโลกถูกทำลายด้วยน้ำก็ทำลายถึง
ทุติยฌานภูมิ สมัยนั้นสัตว์ทั้งหลายจะต้องเจริญ
สมถกรรมฐานให้ได้ผลถึงตติยฌานกุศล เพื่อไป
บังเกิดในตติยฌานภูมิ สมัยใดโลกถูกทำลายด้วย
ลมก็ทำลายถึงตติยฌานภูมิ สมัยนั้นสัตว์ทั้งหลาย
จะต้องเจริญสมถกรรมฐานให้ได้ผลถึงจตุตถฌาน
กุศล เพื่อไปบังเกิดในจตุตถฌานภูมิ (ฌานกุศลที่
ได้กล่าวมานี้ หมายถึงฌานกุศลที่นับตามจตุตถ
นัย) สำหรับผู้มีอินทรีย์แก่กล้าอาจเจริญสมถกร
มฐานให้ได้ผลสูงยิ่งขึ้นไป จนกระทั่งได้ไปเกิดในภ

วัคคภูมิ อันจะมีอายุยืนอยู่ในภูมินั้นนานถึง
๘๔,๐๐๐ มหากัปป์ก็ได้

การเจริญสมถกรรมฐานได้ อันมีผลให้ไปเกิด
ในพรหมภูมิอันมีอายุยืนนานนั้น อาจกล่าวได้ว่า
เป็นการหนีร้อนไปพึ่งเย็นอยู่ชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น
ไม่ใช่เป็นการพ้นทุกข์อย่างจริงจังประการใด พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงสรรเสริญเพราะเป็น
การเสียเวลาเปล่า เมื่อสิ้นอนิสงส์แห่งกุศลนั้น
แล้วก็ย่อมต้องกลับมาเกิดในกามสุคติภูมิ และ
ต่อไปถ้าขาดความสำรวมระวังให้ดีแล้ว ก็อาจจะ
ไปสู่อบายภูมิ อันเป็นที่เกิดของสัตว์นรก เปรต
อสุรกาย และดิรัจฉานได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

อันหลักฐานที่พระพุทธองค์ไม่ทรงสรรเสริญ
การไปเกิดในพรหมภูมินั้น อาจสันนิษฐานได้จาก
เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงระลึกถึง
ท่านอาสารดาบสและท่านอุทกดาบสทั้งสองก็
ปรากฏในพระญาณว่าท่านทั้งสองนี้ได้ไปปฏิสนธิ
ในรูปพรหมเสียแล้วทั้งสองท่าน จึงทรงพระ
อุทานว่า เสียเวลาเสียแล้ว ดังนี้เป็นต้น
นอกจากนั้นในสมัยพุทธกาลได้มีพรหมองค์หนึ่ง
พิจารณาเห็นความเดือดร้อนของบุคคลทั้งหลาย
ได้มากราบทุกุลพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า บุคคล
ทั้งหลายเหล่านี้มีความเดือดร้อน เสมือนมีศรปัก
อยู่ที่ทรวงอก และมีไฟสุ่มอยู่เบื้องต่ำ ขอให้พระ

พุทธองค์ทรงหาอุบายที่จะให้บุคคลทั้งหลายได้
พยายามศึกษาสมาธิธรรม เพื่อว่าเมื่อตายแล้วจัก
ได้ไปเกิดในพรหมภูมิ จะได้เสวยความสุขพ้นจาก
ทุกข์ทั้งปวง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสตอบว่า
การเจริญสมาธิธรรมอาจให้ผลดังกล่าวนั้น แต่ว่า
ไม่ใช่เป็นการพ้นทุกข์แน่นอน เพราะในพรหมภูมิ
นั้นยังไม่สิ้นโมหะ บุคคลทั้งหลายที่มีทุกข์อยู่ก็
โดยที่มีสักกายทิฏฐิอยู่ในสันดาน อันอุปมาเท่ากัน
มีครเสียบอยู่ที่อุระประเทศ มีไฟสุ่มอยู่เบื้องล่าง
บุคคลที่จะถอนออกซึ่งครที่เสียบอยู่พร้อมกับ
รักษาพิษของมันนั้น จะต้องใช้ปัญญาประกอบ
กับความพยายาม ถึงพร้อมด้วยสติเจริญ

วิปัสสนากรรมฐาน จึงจะสามารถถอน
สกัดกายทิฐฐิออกส้นดานได้ อันนี้จึงจะเป็นการ
พ้นทุกข์ได้แน่นอน

ส่วนที่ว่าเมื่อสิ้นอนิสงส์แห่งการเจริญสม
ถกรรมฐานแล้ว จะต้องกลับมาเกิดในกามสุคติ
ภูมิ และถ้าขาดการสังวรที่ดีแล้วก็อาจต้องไปเกิด
ในอบายภูมินั้น ตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นง่าย ๆ ในขณะนี้
ก็คือ การที่ได้ไปเกิดในพรหมภูมิดังกล่าวมาแล้ว
นั้น มิใช่เฉพาะเราท่านทั้งหลายที่ปรากฏ
อยู่ ณ ที่นี้เท่านั้น แม้บุคคลที่อยู่ในที่อื่นตลอดจน
สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย มีจิ้งจก ตุ๊กแก นก หนู ที่
เห็น ๆ อยู่เหล่านี้เป็นต้น ก็ล้วนแต่ได้เคยไปเกิดใน

พรหมภูมิজনนับครั้งไม่ถ้วนมาด้วยกันแล้วทั้งนั้น
และเมื่อหมดอานิสงส์แห่งกุศลนั้นแล้วก็ปรากฏ
ให้เห็นๆ อยู่ดังนี้ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าการเจริญ
สมถกรรมฐานนั้นไม่สามารถจะนำสัตว์ให้พ้นไป
จากสังสารวัฏฏทุกข์ได้อย่างแท้จริงประการใด

ส่วนการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งได้กล่าว
ว่า เราท่านทั้งหลายไม่เคยได้ปฏิบัติกัน หรือหาก
จะได้ปฏิบัติมาบ้างก็ยังไม่ถึงขนาดที่มรรคผล
เกิดขึ้นแก่ตนนั้นก็เพราะการเจริญวิปัสสนา
กรรมฐาน ก่อนที่จะถึงซึ่งความสำเร็จ คือการ
ที่มัคคจิต ผลจิตจะเกิดขึ้นนั้น จะต้องประกอบ
พร้อมด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการและใน

โพธิปักขิยธรรมเหล่านั้น ย่อมมีสัมมัมปธานเป็น
องค์ประกอบด้วยประการหนึ่ง และองค์หนึ่งแห่ง
สัมมัมปธาน ๔ นั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า
อนุปฺปนฺนํ กุสลํ อุปฺปาทาย วายาโม ซึ่ง
แปลเป็นใจความว่า ความเพียรเพื่อให้กุศลธรรม
ที่ยังไม่เคยเกิดให้เกิดขึ้น อันเราท่านทั้งหลายที่
เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารนี้ ย่อมมีชาติ
ความเกิดนับถอยหลังไปไม่มีที่สิ้นสุด ฉะนั้น กุศล
ใดๆ ที่นอกจากโลกุตตรกุศลแล้ว ที่ยังไม่เคยเกิด
ในสันดานของแต่ละบุคคลนั้นย่อมไม่มีบรรดา
โลกียกุศลทั้งหลายย่อมเกิดมาแล้วทั้งนั้น ฉะนั้น
คำว่ากุศลที่ไม่เคยเกิดในพุทธวจนะนี้ ย่อมหมายถึง

เอาโลกุตตรกุศล เพราะ โลกุตตรกุศลจะเกิดขึ้น
ได้ก็โดยอาศัยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน
โดยเฉพาะเท่านั้น ถึงแม้ว่าชาติคือความเกิดของ
แต่ละบุคคล เมื่อนับถอยหลังไปไม่มีที่สิ้นสุดก็ดี
แต่โอกาสที่จะได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานก็ย่อมน
หาได้ยากเพราะการเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น
มีอยู่แต่ในสมัยพุทธกาลอันเป็นเฉพาะกาล ไม่ได้
มีอยู่เสมอไป โอกาสที่บุคคลแต่ละคนจะได้ปฏิบัติ
จึงหาได้ยาก ดังกล่าวมาแล้วประการหนึ่ง และถ้า
เราท่านทั้งหลายได้เคยปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
กันมาจนถึงขั้นมรรคผลเกิดขึ้นแล้ว เราท่าน
ทั้งหลายก็คงจะไม่พ้นไปจากสังสารวัฏฏทุกขั้นนี้

แล้ว ไม่จำเป็นต้องเวียนว่ายตายเกิดตลอดมาจนบัดนี้
นี่ก็เป็นข้อยืนยันอีกประการหนึ่ง

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานที่ว่ามีอยู่ในสมัย
พุทธกาล นอกพุทธกาลไม่อาจเกิดมีขึ้นได้นั้น ถ้า
จะกล่าวอย่างรวบรัดก็อาจกล่าวได้ว่า เพราะ
การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น ต้องมีรูปนาม
ชั้น ๕ เป็นอารมณ์ และรูปนาม ชั้น ๕ ซึ่งเป็น
ปรมาตถสภาวะนั้น ย่อมมีพระไตรลักษณ์ปรากฏ
อยู่ เมื่อใช้สติกำหนดรูปนามอยู่อย่างไม่ขาดสาย
แล้ว พระไตรลักษณ์ก็ย่อมจะปรากฏ แต่อย่างไร
ก็ดีพระไตรลักษณ์ที่จะเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา
กรรมฐานได้นั้นจะต้องเกิดจากสัพพัญญุตญาณ

ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะ นอกจาก
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ไม่มีใครจะสามารถ
นำมาสั่งสอนได้ เว้นแต่จะได้ฟังคำสั่งสอนมาจาก
พระพุทธองค์ก่อน ดังปรากฏหลักฐานในสัมโมหวิ
โนทนีอรรถกถาว่า อนตฺตลกฺขณํ ปญญา ปนสส
อญฺญสฺส กสฺสจि อวิสโย สพฺพญฺญพฺพุธานเมว
วิสโย เอวเมตํ อนตฺตลกฺขณํ อปากฺกํ ตสฺมา สต
ถา อนตฺตลกฺขณํ ทสฺเสนโต อนิจฺเจน วา ทสฺเส
ติ ทฺกฺเขน วา อนิจฺจทฺกฺเขหิ วา ซึ่งแปลเป็น
ใจความว่า อนัตตลักษณะ เป็นวิสัยของสัมพัทธ์
พุทธเจ้าพระองค์เดียว ผู้อื่นไม่สามารถสอนได้
เพราะว่าอนัตตลักษณะ นั้นสุขุมคัมภีรภาพยิ่งนัก

ไม่อาจจะเห็นได้ชัดโดยง่ายในการเทศนาของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงเทศนาอนิจจังทุกขังก่อน
แล้วจึงเทศนาอนัตตาท่อภายหลัง ดังมีเรื่องกล่าว
ว่า สมัยนอกพุทธกาล มีพระดาบสองค์หนึ่งนาม
ว่า **สรังกดาบส** ก็คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน
สมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระบรมโพธิสัตว์กำลัง
สร้างพระบารมีอยู่นั่นเอง ได้ทรงสอนให้สัตว์
ทั้งหลายรู้จักอนิจจังและทุกขัง ส่วนอนัตตานั้นไม่
สามารถจะสอนได้ และแท้จริงอนิจจังทุกขังที่
ท่านสรังกดาบสสอนนั้น ก็ไม่ใช่อนิจจังทุกขังแท้
เป็นเพียงอนิจจังทุกขังเทียม เพราะอนิจจังทุกขัง
ที่ท่านสรังกดาบสสอนนั้น ถือสมมติบัญญัติเป็น

อารมณ์หาใช้ปรมัตถอารมณ์ไม่ เช่น ถ้วยโถโอ
ชามแตกก็สอนว่าเป็นอนิจจังหรือแม้ที่สุดเมื่อมี
สัตว์หรือบุคคลใดถึงแก่ความตาย ก็สอนว่า
ลักษณะเช่นนั้นแหละเป็นอนิจจัง ส่วนทุกขังนั้นก็
เมื่อบุคคลใดได้รับความลำบาก มีการเจ็บป่วย
หรือถูกภัยใดๆ เบียดเบียนก็กล่าวนี้แหละเป็นทุก
ขัง ส่วนอนัตตานั้นท่านไม่อาจสอนได้

นี่ก็จะเห็นได้ว่าแม้แต่พระบรมโพธิสัตว์ก่อน
แต่การตรัสรู้ซึ่งสัพพัญญุตญาณนั้น ก็ไม่อาจจะ
สอนพระไตรลักษณ์ให้สมบูรณ์ได้ ถึงแม้การสอน
เพียงอนิจจัง ทุกขัง ก็ถือสมมติบัญญัติเป็น
อารมณ์หาใช้ปรมัตถอารมณ์ไม่ อนิจจัง ทุกขัง

ดังกล่าวนี้จึงยังหาใช่อาภรณ์วิปัสสนากรรมฐาน
ไม่ และการพิจารณาโดยถือสมมติบัญญัติเป็น
อาภรณ์เช่นนั้น ไม่อาจเป็นเหตุให้อันตตาปรากฏ
เกิดขึ้นได้เลย จึงไม่สามารถถอน **ลักกายทิฏฐิ** อัน
อุปมาเหมือนนครเสียบอยู่ที่อุระประเทศออกได้
เลย อันตตลักขณะจะปรากฏเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมี
การพิจารณาอนิจจลักษณะ ทุกลักษณะ อัน
เกิดจากปรมาตตอาภรณ์ และได้เป็นลักษณะทั้ง
สองนั้นอย่างแจ่มชัดแล้ว เมื่อนั้นแหละอนันต
ลักษณะจึงจะปรากฏเกิดขึ้นได้ดังปรากฏในมูล
ฎีกาว่า **อนตตลกขณ ปญญา ปนสฺส อภญฺเฐสํ**
อวิสยตา อนตตลกขณที่ปกานํ อนิจจ

ทุกขลกขณานนฺจ ปญญา ปนสฺส อวิสยตา ทส
สิตาโหติ. เอวํ ปน ทุปฺปญญาปนตา เอเตสํ ทุ
รุปฺปญฺจาทาย โหติ ซึ่งแปลเป็นใจความว่า
อนัตตลักษณะ นี้สุขุม คัมภีรภาพยิํงนัก ใช้วิสัย
ที่ผู้อื่นจะรู้ได้ ต้องอาศัยสัพพัญญุตญาณ ของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะเท่านั้น การที่จะเห็น
อนัตตลักษณะได้แน่ชัดนั้น จะต้องอาศัยการ
เห็นอนิจจลักษณะทุกข ลักษณะได้แจ้งชัด
เสียก่อน อาจกล่าวได้ว่า อนิจจลักษณะ ทุกข
ลักษณะเป็นเหตุ อนัตตลักษณะเป็นผล
เพราะฉะนั้น ถ้าเหตุถูกผลก็ย่อมเกิด ถ้าเหตุผิด
ผลก็เกิดไม่ได้

อนิจจลักษณะ และทุกขลักษณะที่มีปรมัตถ
อารมณ์นั้นเป็นไฉน บุคคลใดพึงพิจารณาชั้น ๕
รูปนามอยู่อย่างไม่ขาดสายจนเกิดความรู้สึกอย่าง
ชัดแจ้งว่าเมื่อรูปกระทบตาอาการเห็นเกิดขึ้น
ขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อเสียงกระทบหูอาการ
ได้ยินเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อกลิ่นกระทบ
จมูกอาการรู้กลิ่นเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อ
รสกระทบลิ้นอาการรู้รสเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็
ดับไป เมื่อเย็นร้อนอ่อนแข็งกระทบกาย อาการรู้
สัมผัสเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อธัมมาร
มณฺ์กระทบใจ อาการรู้สึกเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็
ดับไป ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับ

ไปตั้งกล่าวนี้ สักแต่ว่าเป็นสภาวะ หาใช้มีสัตว์ มี
บุคคลเป็นผู้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส ได้
นึกคิดอย่างใดไม่ และโดยที่สภาวะเหล่านี้เกิดขึ้น
แล้วดับไปนี้แหละเรียกว่า **อนิจจัง** คือความไม่
เที่ยงและโดยที่เกิดขึ้นแล้วดับไปไม่สามารถจะคง
อยู่ได้นี้แหละ เรียกว่า **ทุกขัง** คือความทนอยู่
ไม่ได้ และเมื่อได้เห็นอนิจจังทุกขังอย่างชัดเจน
แล้ว ความรู้ก็จะเกิดขึ้นอีกกว่า อันการเกิดขึ้น
และดับไปของสภาวะธรรมเหล่านี้เป็นลักษณะ
ธรรมดาของสภาวะธรรมนั้นๆ ใครจะอ่อนวอน
ขอร้องผู้บังคับบัญชาให้เป็นอย่างอื่น กล่าวคือ
เมื่อยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น หรือเมื่อเกิดขึ้นแล้ว

ไม่ให้ดับไป ดังนี้ ก็ไม่สามารถจะบังคับบัญชาหรือ
อ้อนวอนขอร้องให้เป็นไปตามใจ ชอบใจ อันนี้
แหละจึงชื่อว่า **อนัตตา** คือความไม่มีตัวตนที่จะ
อ้อนวอนขอร้องบังคับบัญชาให้เป็นอย่างอื่นได้
เมื่อเพ่งพิจารณาอยู่จนเกิดปัญญาเห็นชัดดังกล่าว
แล้ว อันการที่ยึดมั่นถือมั่นมา แต่เดิมว่าเป็นนิจ
จิงคือเห็นว่าสังขารรูปร่างนี้เป็นของเที่ยง สุขัง
สังขารรูปนามนี้เป็นสุข อัตตา สังขารรูปนามนี้
เป็นตัวตนก็จะเพิกถอนเสียได้ เป็นอันว่าได้ละ
สัkkายทิฏฐิซึ่งอุปมาประดุจลูกศรที่เสียบอกอยู่
พร้อมด้วยไฟที่สุ่มอยู่เบื้องต่ำเสียได้

ในที่สุดนี้ก็เป็นอันกล่าวสรุปความได้ว่า การ
เจริญกรรมฐานมีอยู่ ๒ ประการ คือ **การเจริญ
สมถกรรมฐานและการเจริญวิปัสสนา** การเจริญ
สมถกรรมฐานมีได้ทั้งในสมัยพุทธกาลและนอก
พุทธกาล อานิสงส์การเจริญสมถกรรมฐานจะ
ให้ผลไปเกิดในพรหมภูมิ เมื่อหมดอานิสงส์แล้ว
จะต้องกลับมาเกิดในกามภูมิอีก ไม่ใช่ทางที่จะ
พ้นทุกข์ได้แน่นอน เราท่านทั้งหลายได้เคยปฏิบัติ
สมถกรรมฐานกันมาคนละนับครั้งไม่ถ้วนมาแล้ว
ส่วนการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นวิสัยของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเฉพาะผู้อื่นไม่สามารถ
จะนำมาสอนได้ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

จะต้องประกอบด้วยการพิจารณารูปนามชั้น ๕
เป็นอารมณ์ เฟ่งพิณิจ อยู่จน พระไตรลักษณ์
ปรากฏ อันพระไตรลักษณ์ที่จะปรากฏเป็น
วิปัสสนาญาณนั้น จะต้องเกิดจากปรมัตถ
อารมณ์ ไม่ใช่บัญญัติอารมณ์ เมื่อได้เฟ่ง
พิจารณาจนถึง วุฏฐานคามินีวิปัสสนาญาณแล้ว
มัคคญาณผลญาณย่อมเกิดขึ้น อันอาจถอน
สักกายทิฏฐิเสียได้ ซึ่งย่อมมีอานิสงส์ตัดภพชาติ
ให้สิ้นไป ในที่สุด ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก
ต่อไป ซึ่งเป็นทางพ้นทุกข์อย่างเที่ยงแท้แน่นอน
เป็นนิรันดร

ท่านพระวิปัสสนาจารย์ทั้งหลาย ในที่สุดแห่ง
การบรรยายนี้ขอเตือนให้ท่านทั้งหลายพึง
พยายามช่วยกันรักษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนา
กรรมฐานที่ถูกต้องสมบูรณ์นี้ไว้ให้มั่นคงและ
เจริญยั่งยืนไปชั่วกาลนาน ขอให้ช่วยกันระวังอย่า
ให้การปฏิบัติอันไม่ถูกต้องแทรกซึมเข้ามาปะปน
ได้เป็นอันตราย ประการที่สำคัญที่สุดก็คือ พระ
ไตรลักษณ์อันจะเป็นปัจจัยให้เกิดวิปัสสนาญาณ
นั้น ต้องเป็นพระไตรลักษณ์ที่มาจากปรมาต
มรรณ ไม่ใช่ว่ามาจากบัญญัติอารมณ์ คือขณะใดที่
ยังเห็นว่าสัตว์บุคคลไม่เที่ยง สัตว์บุคคลเป็นทุกข์
สัตว์บุคคลเป็นอนัตตาอยู่ ไตรลักษณ์นั้นยังหาใช่

พระไตรลักษณ์ที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดวิปัสสนา
ญาณไม่ ต่อเมื่อใดเห็นแน่ชัดว่ารูปนามชั้น ๕ นี้
ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา โดยไม่มีสัตว์บุคคล
เกี่ยวข้องด้วยแล้ว เมื่อนั้นจึงจะเป็นพระไตร
ลักษณ์อันจะเป็นปัจจัยให้วิปัสสนาญาณเกิดได้
ขอให้พระวิปัสสนาจารย์ทั้งหลายจงเจริญมั่นคง
ในพุทธศาสนา เพื่อช่วยกันปฏิบัติกิจการทั้งหลาย
ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปเทอญ